

УДК 811.111'23

МЕТАТЕКСТОВІ ЗАСОБИ ДОДАТКОВОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТЕКСТУ НАУКОВОЇ ЖУРНАЛЬНОЇ СТАТТІ

Костенко В.Г.

ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія» (Полтава)

Принцип антропоцентризму є однією з основ сучасного мовознавства. Тому дослідники лінгвістики тексту, розвиток якої відбувається переважно в руслі комунікативних та когнітивних засад вивчення мови і мовленнєвої діяльності, спрямовують свою увагу та зусилля на висвітлення питань створення / вибору мовних та мовленнєвих засобів, їхнього впливу на аргументаційну силу висловлювань та їхньої ролі у формуванні, диференціації та трансляції в текст різних видів знання. У своїх мовознавчих студіях вони звертаються до рівня дискурсу, який відображає процесуально-результативну єдність мовленнєвої діяльності в сукупності її мовних і немовних складових. У такій перспективі дискурс визначають як закріплену в мовленнєвому просторі повторювану функціонально-сміслову єдність комунікативно організованих системних ознак [7; 9]. Джерелом інформації про дискурс є текст – центральна ланка в процесі комунікації, складний знак, утворений із смислових елементів, поєднаних комунікативною інтенцією автора в ієрархічну структуру [1; 9], “форма мовного буття дискурсу” [4, С.73].

Однією з характерних особливостей тексту є його функціональна спрямованість, тобто орієнтація на реалізацію раніше наміченої мети повідомлення. Науковий текст як продукт та процес комунікативно-мовленнєвої діяльності, націлений на позамовний об’єкт (у його предметній чи логіко-понятійній якості) як основну мету в перспективі реальних способів різних вимірів його існування. Науковий текст ми розглядаємо як джерело про науковий дискурс, який конструюється як дискурс знання (причому останнє реалізується не лише як власне фактуальне знання, але і як обґрунтована верифікована думка [1]), та дискурс комунікації. Тому комунікативні, категоріальні модуси, що визначають мовні та позамовні параметри наукового тексту, перебувають в епіцентрі мовознавчих студій, а проблеми інтерпретації наукового тексту з урахуванням такого позамовного чинника як авторська інтенція, вивчення зовнішніх по відношенню до тексту особливостей комунікативного процесу потребують глибокого різновекторного вивчення.

Метою запропонованого дослідження є визначення метатекстових засобів, за допомогою яких автор (адресант) наукового тексту прагне забезпечити правильне його розуміння та які використовуються для додаткового тлумачення основних текстових компонентів, а також визначення їхніх комунікативно-прагматичних функцій. **Об’єктом** дослідження є такі метатекстові компоненти, вживання яких полегшує сприйняття тексту читачем (адресатом) насамперед за рахунок додаткової інтерпретації вираженого раніше змісту, а їхні комунікативно-прагматичні особливості є **предметом** вивчення.

Матеріалом дослідження стали 100 текстів наукових статей з медицини, опублікованих протягом 2000 – 2010 років у англomовних журналах "Experimental Biology and Medicine" (New York – London), "American Journal of Physiology", "British Medical Journal", "British Journal of Cancer", "British Dental Journal", "The Journal of the American Medical Association", оскільки саме наукова стаття визнана домінуючою формою реалізації наукової комунікації [1; 11], «ядром» функціонального стилю [3; 12].

У межах наукової комунікації текстоутворююча діяльність автора спрямована, по-перше, на об'єктивне та несуперечливе відображення референтного простору повідомлення: деяку множину наукових фактів і закономірностей, а також суму чужих думок та авторську точку зору стосовно викладених положень. По-друге, діяльність адресанта направлена на переконання адресата в істинності авторської концепції обговорюваної проблеми. Адресант свідомо будує своє повідомлення відповідно до концептуальної та емоційно-оціночної моделі адресата – компетентного колеги (ймовірного потенційного рецензента чи опонента, як зазначає С.Тейфел [12]), яка й визначає особливості побудови дискурсу в цілому. Отже, іллокутивна ціль текстів НЖС – донести спеціальну інформацію адресатові-професіоналу, а їхній перлокутивний ефект – спонукати адресата до практичного застосування інформації – досягається вибором специфічних мовленнєвих засобів.

Створюючи багаторівневу структуру тексту НЖС, до якої входять основні, власне текстові одиниці, автор добирає метатекстові засоби для додаткової інтерпретації інших фрагментів тексту, що можуть викликати потенційні труднощі при сприйманні, та допоміжні метатекстові засоби, необхідні для структурування тексту і привернення уваги адресата, а також засоби невербального оформлення тексту.

Метатекстові засоби, що виступають своєрідними сигналами адресованості, є неоднорідними за своєю природою, структурою та функціями, вживаються для створення текстової когезії, для спрямування уваги читача на найсуттєвіші з погляду автора фрагменти тексту, також вони допомагають правильно зорієнтуватися в текстовому просторі, активізуючи анафоричні та катафоричні зв'язки [1, 6]. Услід за Шаповаловою О.М. [7], Швецовою А.О. [8], спираючись на критерій співвідношення змісту фрагменту тексту, який, на думку автора, потребує додаткового тлумачення, та метамовного чи матефразового компоненту, виділяємо засоби, котрі майже в повній мірі відображають зміст фрагменту тексту (*синонімічні заміни, перифрази, антонімічні вирази з запереченнями*); засоби, що вказують на видові поняття, які входять у родові поняття того фрагменту тексту, котрий потребує додаткового тлумачення (*конкретизація*); засоби, що вказують на родові поняття, до якого входять видові, згадувані у тому фрагменті тексту, який потребує додаткового тлумачення (*генералізація*); засоби, що мають спільну ознаку з об'єктом фрагменту тексту, котрий підлягає додатковому тлумаченню (*порівняння*).

У досліджуваному нами корпусі медичних текстів НЖС найуживанішими засобами додаткового тлумачення понять та суджень є конкретизація – перехід від родового поняття з меншим обсягом і більшим змістом до видового поняття з більшим обсягом і меншим змістом, що складає 67%. Конкретизація певного поняття чи судження полягає у його тлумаченні шляхом використання слів, термінів, що позначають види та містять додаткові ознаки у порівнянні з родовим поняттям, яке є предметом мовлення. За нашими спостереженнями, найчастіше уточнюються, конкретизуються окремі поняття, а не цілі судження, наприклад: *The HDL-Atherosclerosis Treatment Study (HATS) was an angiografic study carried out in 160 CHD patients with low HDL ($\leq 35\text{mg/dl}$ in men, $\leq 40\text{ mg'dl}$ in women) and with LDL $\leq 145\text{ mg/dl}$. They were randomised to: simvastatin 10-20 mg/day plus niacin 2-4 g/day, antioxidant vitamins (E, C, beta carotene), or placebo.*

The primary end points were mean per-patient three-year change in percent stenosis in nine coronary segments, and the time to first event (coronary death, myocardial infarction, stroke or revascularisation).

The Framingham Study, which followed up patients with diabetes for 30 years, showed that the relative risks of all manifestations of atherosclerosis-related diseases – coronary heart diseases, cardiac failure, peripheral vascular disease and stroke – are markedly increased in patients with diabetes.

Конкретизація певного поняття чи судження виділяється графічно за допомогою двокрапки, тире, дужок.

Трапляється, що в різних теоріях складаються різні тлумачення одного і того ж поняття – те, що вважається суттєвим в одному випадку, може бути зовсім несуттєвим в іншому. Тому автор використовує конкретизацію як засіб для роз'яснення своєї позиції та пропонує адресатові єдино можливу інтерпретацію дискурсу.

Слід зазначити, що конкретизація часто представлена в текстах НЖС у вигляді прикладів, котрі вводяться за допомогою компонентів *for instance, for example, e.g.* (що вже орієнтує адресата на авторське роз'яснення) та використовуються автором з метою проілюструвати наукову тезу: *These two cases demonstrate the importance that exaggerated or inappropriate beliefs can play in the presentation of BMS patients. For instance the first patient was convinced that his pain was a sign he had some serious disease (ie cancer) and only when this fear had been expressed and the evidence tested [...].*

The epidemiological data shed some light on this topic. For example, the Atherosclerosis Risk in Communities (ARIC) study was conducted among 12,339 middle-aged men and women in the US.

Загалом, приклади як різновид конкретизації є одними з поширених та ефективних засобів аргументації в науковому дискурсі, сутність якої полягає у введенні висунутого положення до концептуальної картини світу адресата та формуванні переконання у нього щодо істинності цього положення [2; 4; 11]. Включення одного прийому в інший формує складну ієрархічну структуру тексту,

тому для правильного й полегшеного її сприйняття автор використовує численні дискурсивні маркери.

Генералізацію ми розглядаємо як метатекстовий засіб, що виявляє зворотну конкретизації залежність між обсягом і змістом понять. Генералізація являє собою перехід від поняття з меншим обсягом і більшим змістом (видовим) до поняття з більшим обсягом і меншим змістом (родовим), наприклад: *Epithelial damage, bronchial hyperactivity known as typical alterations of asthma, and increase in the expectoration of sputum, can be the results of the action of ROS, confirming their participation in the pathophysiology of asthma.*

Уживання цього метатекстового засобу у досліджуваному корпусі текстів непоширене (4,6%). Це, очевидно, зумовлено тим, що генералізація навряд чи полегшує сприйняття, оскільки родове поняття втрачає деякі ознаки у порівнянні з видовим. Про низьку вживаність цього засобу в мовленні, зокрема, в невідготовленому діалогічному мовленні, свідчать дослідження Шаповалової О. М. [7], а в працях G. Redeker [10] та B. Samraj [11] підкреслена його незначна риторична ефективність.

Синонімічні заміни урізноманітнюють виклад матеріалу в науковому тексті (уникнення повторів), актуалізують зв'язок понять, сприяють більш повному та однозначному тлумаченню денотата й, загалом, найточнішому окресленню думки при нечітко окреслених межах між поняттями. У досліджуваних текстах НЖС виділяємо мовні та контекстуальні синоніми. Мовні синоніми – це, як правило, термінологічні дублети, наприклад: *The covariables studied were: age, gender, socioeconomic status, duration of breastfeeding and harmful oral habits [...], oral breathing and onychophagy (nail biting).*

Measurements of body length/height and body mass (referred as weight) were performed according to the methodology recommended by the WHO. Вживання мовних синонімів забезпечує адекватне розуміння певного терміна адресатом. Контекстуальні синоніми дають можливість автору виділити інші важливі, на його думку, аспекти явища, що розглядається, наприклад: *HIV-1-infected, ARV-naïve children and previously treated (experienced) children failing ARV therapy were selected.*

З наведеного прикладу видно, що контекстуальні синоніми виникають в тексті унаслідок актуалізації одного з можливих значень слова, чи внаслідок того, що слово взагалі змінює своє значення під впливом контексту. Частка синонімів в англійських текстах НЖС складає 6,3%.

Близькою до контекстуальних синонімів є перифраза – мовний зворот, який описово, через характерні ознаки передає зміст іншого слова. Перифраза дає можливість автору тексту НЖС підкреслити значимий на його думку смисловий відрізок шляхом введення наукової дефініції або вказуючи на його істотні й характерні риси: *Self-medication, i.e. the consumption of medicinal products with the purpose of treating diseases or symptoms, or even promoting health, without a prescription provided by a medical professional, is found in all populations studied regarding this practice.*

*Details of patients requesting **escape analgesia** – analgesia given postoperatively – are shown in Table III.*

У досліджуваних текстах може перефразовуватись як окреме поняття, так і ціле судження, що, проте, спостерігається рідко. Це, очевидно, зумовлене тим, що, по-перше, перефразування думки далеко не завжди сприяє полегшеному та правильному її сприйняттю, а навпаки, може ускладнити структуру тексту НЖС. По-друге, значно частіше виникає необхідність уточнити чи пояснити певне поняття, оскільки проблеми при декодуванні інформації виникають за умови недостатнього розуміння термінологічного апарату, який використовується у конкретному дослідженні [1, С. 87]. Графічно перифраза може бути виділена за допомогою тире, дужок, лапок чи бути введена за допомогою компонента *i.e.* Частка перифраз у досліджуваному корпусі термінів складає 7,7 %.

Текст НЖС, окрім наведення фактів, точок зору, може включати в себе елементи аналізу з боку автора. Це так званий авторський коментар [8], мета якого – формування та спрямування думки адресата у потрібному напрямі. У цьому випадку чітко поєднується фактична (об'єктивна) інформація з аналітичною (суб'єктивною):

*The failure to diagnose HIV-1 during pregnancy places an HIV-infected newborn at high risk of morbidity and mortality during **the first year of life** – a time in which the immune system is immature and the risk of rapid HIV-1 progression is high.*

*Nevertheless, even though some authors have found **a significant adverse effect of malnutrition on the growth and development of facial bones of children and on the development of skeletal muscles** (demonstrated by reduced measures of the length of the skull base, height of the jaw, width of the maxilla and mandible, lower face height and dental and skeletal ages), a possible increase in the prevalence and/ or severity of malocclusion has not been assessed.*

Подаючи власний коментар, автор прагне представити своє бачення певних проблемних моментів, висвітлити важливі, на його думку, аспекти дослідження. Як і у випадках з використанням таких метатекстових засобів як конкретизація та перифраза, автори текстів медичних НЖС значно частіше вдаються до коментарів та роз'яснень окремих понять, а не суджень. Частка авторських коментарів у досліджуваних текстах складає 9,2%.

Що ж до антонімічних виразів з запереченнями та порівнянь, то в досліджуваних текстах вони вживаються досить рідко.

Таким чином, в англомовних текстах НЖС з медицини найуживанішими метатекстовими засобам, що сприяють ефективній реалізації комунікативного наміру автора, є конкретизація, синонімічна заміна та авторський коментар. Вони забезпечують точність, логічність і виразність при передачі смислу конкретної пізнавальної інформації, є важливими засобами досягнення прагматичного ефекту, що полягає у переконанні читача в істинності висунутих положень, у тому, що представлене в науковій статті дослідження є актуальним та суттєвим внеском у розширенні знань певної дискурсивної спільноти, і, отже, оптимізують процес комунікації у сфері науки.

Література

1. Баженова Е.А. Научный текст в аспекте политекстуальности / Е.А. Баженова – Пермь: Из-во Пермского ун-та, 2001. – 270 с.
2. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации / А.Д. Белова – К.: ЛОГОС. – 2003. – 304 с.
3. Васильев Л.Г. Особенности понимания естественно-языковых аргументов в научном тексте / Л.Г. Васильев // Аргументация, интерпретация, риторика – Выпуск 2. – СПб., 2002. – С. 25 – 34.
4. Кубрякова Е.С. О тексте и критериях его определения / Е.С. Кубрякова // Текст. Структура и семантика. Т. 1. – М., 2001. – С. 72 – 81.
5. Ромашко С.А. У истоков научной аргументации (обеспечение эффективности специальной коммуникации) / С.А. Ромашко // Речевое воздействие в сфере массовой коммуникации. - Москва, 1990. – С. 121 – 122.
6. Чернявская В.Е. Интерпретация научного текста / В.Е. Чернявская – М.: 2003. – 411 с.
7. Шаповалова О.Н. Управление коммуникативным поведением в общении: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Шаповалова Ольга Николаевна – М., 2002. – С. 29 – 104.
8. Швецова, А. А. Некоторые средства достижения понимания в научном тексте / Алла Александровна Швецова // Иностранные языки в контексте межкультурной коммуникации. – Саратов: Научная книга 2005. Вып.3 – С. 17 – 21.
9. Фельдман В.Е. Дискурс и дискурсивность / В.Е. Фельдман // Вестник Новгородского ун-та. Серия «Филол. науки», – Н.Новгород, 2003. – С.89 – 93.
10. Redeker G. Discourse markers as attentional cues at discourse transition / Gisela Redeker // Linguistics – V. 29, 1991. – P. 1139 – 1172.
11. Samraj B. Discourse features of the student-produced academic research paper: variations across disciplinary courses / Betty Samraj // Journal of English for Academic Purposes – V.3, Issue 1, 2004. – P. 5 – 22.
12. Teufel S. Meta-discourse markers and problem-structuring in scientific articles / Simone Teufel. – Center of Cognitive Science, University of Edinburg // <http://www.cogsci.ed.ac.uk>. – 1999.

Summary

This paper deals with the form and use of meta-textual reformulation markers in research medical papers written in English. Considering the form and frequency of the markers, our results show that specification (when authors expand the content of some utterance or notion, synonyms, paraphrasing, and author's explanations seem to be the most widely used. The analysis of the text corpus enables to find out that English authors usually reformulate to add more information to the concept. These meta-textual markers help to reduce the cognitive load on readers.

Key words: meta-textual markers, medical research paper, genre, discourse, stylistic devices.

Ключові слова: мета текстові засоби, наукова медична стаття, жанр, стилістичні засоби.